

Ucube Bedenden Paralimpik Bedene¹

From Freak to Paralympic Body

VESİLE YILMAZ ANATCA*-CEVDET YILMAZ**

*Dr.,MEB Öğretmen, vesileyilmaz@hotmail.com

**Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cevdetyilmaz@sdu.edu.tr

ORCID Numaraları | ORCID Numbers: *0000-0002-3359-3901 / **0000-0001-9433-6709

ÖZ

Bu araştırma, engelli sporcuların deneyimlerini Bourdieu'nün habitus, sermaye ve alan kavramları bağlamında incelemek ve Paralimpik Alan'a ilişkin bir analiz sunmak üzere gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Paralimpik Alan ile deneyimi olan 16 engelli sporcu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler habitusun engelli bir sporcu için zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olmaktan çok eşitsizliklerin yaratıcısı olduğunu göstermiştir. Engelli sporcuların engelleri nedeni ile spor dünyasında ayrımcılığa uğradıklarını düşündükleri görülmüştür. Engelli sporcuların spor sayesinde beden kullanımlarının farklılaştığı ve alanda görünürlük kazanmaları araştırmadan çıkan başka bir sonuçtur. Engelli sporcuların kısıtlı sosyal sermayeleri nedeni ile beden sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştüremedikleri ve alan içerisinde hareket edemedikleri araştırmadan çıkan diğer önemli bir sonuçtur. Engelli kadın sporcuların hem kadın hem de engelli olmaları nedeni ile çifte dezavantaj yaşadıklarını ve özellikle spor alanında ayrımcılığa uğradıklarını düşündükleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paralimpik Alan, Pierre Bourdieu, Habitus, Sermaye, Alan

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the experiences of athletes with disabilities within the scope of Bourdieu's concepts: habitus, capital and field, and also to provide an analysis on Paralympic Field. In the research, in-depth interviews were conducted with 16 disabled athletes who had experiences in Paralympic Field. The findings of this study showed that habitus created the inequalities for the disabled athlete rather than helping to overcome the challenges they faced. In the interviews it was seen that most of the disabled athletes thought that they were exposed to discrimination due to their disabilities. Another result of the study is that the body use of disabled athletes differentiated by courtesy of sports, and they acquired visibility in the field. One of the important findings of this study is that disabled athletes had limited social capital and thus they couldn't transform their body capital to economic capital and they couldn't be mobile of the capital. Female disabled athletes experienced double disadvantages of being a disabled person and being a woman at the same time in the sport field.

Keywords: Paralympic Field, Pierre Bourdieu, Habitus, Capital, Field

¹ Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda danışmanlığı Doç.Dr. Cevdet YILMAZ tarafından yapılan **Paralimpik Alan'ın Sosyolojik Açıdan İncelenmesi** adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Çirkinliğin bir “eksiklik” olarak ve kusursuzluğun da matematiksel formüllerle ifade edildiği geçmişten günümüze pek bir değişiklik olmamıştır. Günümüz dünyasında çirkinliğe yer yoktur ve beden mükemmel olmak adına tüketilen bir nesne haline gelmiştir. Etrafımızda tek bir makinadan çıkmışçasına birbirine benzeyen fabrikasyon bedenler görürüz. Engelliler ise hiçbir matematiksel formüle uymaz.

Evrensel bir güzellik anlayışının neredeyse ortak bir görüş olarak kabul edildiği spor dünyasında ideal ölçülerin dışında kalanların spor yapabilmeleri büyük bir mücadeleyi gerektirmektedir. Spor dünyası “tam” ve “mükemmel” bedenlerin boy gösterdiği bir arena gibidir. Estetik seyir kaygısı güden spor dünyasının sistemi bellidir: “Güçlü”, “normal” ve “güzel” olan seçilir. Defolu, anormal veya eksiksiz; sistem sizi bulur, ayıklar ve etiketler. Spor dünyası “öteki” olmayı beden üzerinden işletir ve sürekli yeniden üretir.

Günümüzde spor endüstrisi eksik bedeni “tamamlayan” ve “formatlayan” siber teknoloji ile çepeçevre sarılmış durumdadır. Paralimpik Oyunları izleyen bir kimse neredeyse “sakat yokmuşçasına” izlemektedir. Engelli bedenlerin spor yapabilmesi ya yeniden üretilmesine ya da yeniden formatlanmasına bağlıdır. İki dünya savaşı sonrasında uzuvlarını kaybeden insanlar için geliştirilen ortopedik tedaviler ve protez teknolojisindeki ilerlemeler engelli bedenlerin günlük yaşama daha rahat katılmalarını sağlayan etkili protezlere sahip olmalarını sağlamıştır. Sanayideki iş kaybı ve insan ihtiyacı gücü de oldukça etkili sonuçlar doğurmuştur. Tüm bu gelişmeler Paralimpik Alan’ın ortaya çıkmasında oldukça önemlidir. Paralimpik Oyunlar’ın yapısı ve amacı da tüm bu değişimler karşısında zamanla kaçınılmaz olarak değişmiştir. İlk olarak bedensel engelli bireylerin rehabilitasyonuna destek olarak tasarlanmış olan spor gösterileri; sonrasında dünyanın her yerinden engelli sporcuların yarıştığı ve amacı “yüksek performans” doğru değişen Paralimpik Oyunlar’a dönüşmüştür. Olimpiyat Oyunları’nın simgeleşmiş mottosu olan “citius, altius ve fortius” (daha hızlı, daha yüksek, daha güçlü) kavramlarının engelli sporcular için olan anlamı hâlâ büyük bir tartışma yaratmaktadır. Günümüzde Paralimpik Oyunlar artık siborg bedenlerin bir gösterisi halini almıştır. Paralimpik Oyunlar sağlamların mutluluğu için dönüştürülmüştür.

Araştırmada Bourdieu'nün habitus, sermaye ve alan kavramlarının ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin engelli sporunu etkileyen sosyal dünyanın dinamik yapısını göstereceği ve Paralimpik Alan’a ilişkin karmaşık sosyal yapı ve ilişkileri çözümlenmede yardımcı olacak bir çerçeve sunacağı öngörülmüştür. Tüm bunlardan hareketle bu araştırma, engelli sporcuların deneyimlerini Bourdieu'nün habitus, sermaye ve alan kavramları bağlamında incelemek ve Paralimpik Alan’a ilişkin bir analiz sunmak üzere gerçekleştirilmiştir.

1. Paralimpik Bedenin Dönüşümü

Bedeni insan eli ile denetim altına almak ve sınırlarını çizmek her çağda egemen sınıfların iktidarlarını devam ettirebilmek için seçtikleri en kolay yol olmuştur. Toplumsal kontrolün beden üzerindeki bu pratikleri “kendi sakatlarını yaratan” bir toplum oluşmasına yol açmıştır. Sakat bedenin toplumsal anlamlarla ve kültürel kodlarla nasıl üretildiğini ve toplumsal olarak ne şekilde yapılandırıldığı anlamak bu karmaşık yapıyı çözmek için oldukça önemlidir.

Antikçağ’da sakatlığa öfkeli bir tanrının ya da doğüstü bir gücün sebep olduğu inancı yaygındı. Antik Yunan ve Roma’da yeti yitimleri ve deformasyonlar hayatın olağan bir parçası olarak görülmüş ve sakatların toplumun farklı alanlarda çalışmalarına imkân tanınmıştır (Braddock ve Parish,

2011). Ortaçağ'da “uğursuz” veya “tanrının laneti” olarak görülen ve tanrının gazabına uğrayan “ucube bedenler”; XIX. yüzyılda eğlenceye dönüşmüştür. Sirkler, fuarlar, müzeler, lunaparklar olağanüstü bedenlerin sergilendiği yerler haline gelmiştir. Ucube toplumsal olarak üretilmiş, yaratılmış bir kurguydu. İnsan ucube doğmuyor ama ucube yapılıyordu² (Çabuklu, 2006).

On sekizinci yüzyıldan itibaren sanayileşmenin başlaması ile birlikte tamir edilemeyen sakatların “hurda” olarak kenara atıldığı ve sistem tarafından “işe yaramaz” olarak damgalandığı bir dönem başlamıştır (Doğan, 2008). Üretim dışında kalan engelliler artık ekonomik bir değere sahip değildi. Bedenin denetimi kurumlara kapatmak şeklinde kendini göstermiştir. “Kapatılanlar deliler, hastalar, fakirler, eşcinseller gibi farklı özellikler taşıyan kişilerin oluşturduğu karışık bir gruptur. Ancak yine de bu gruba ait olanların önemli bir ortak özelliği vardır: hepsi bedensel engelli oldukları için ya da başka nedenlerle çalışmayan veya çalışmak istemeyen, sabit işi ve evi olmayan yersiz yurtsuz insanlardır” (Keskin, 2011). Birinci Dünya Savaşı sırasında ise savaşta ya da sanayide uzuv kaybı yaşayan insanlar için ortopedik tedavide ve protez aletlerinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler çok daha fazla sayıda insana sakatlık yaşadktan sonra da işe devam etme olanağı sağlamıştır (Braddock ve Parish, 2011). İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden sosyal refah devleti döneminde sakatlara yönelik bazı kurumlar kurulup sosyal yardımlar artırılrsa da sakatların koşullarında kayda değer bir iyileşme olmadığı ve tüm alanlarda hep en alt seviyede kaldıkları görülmüştür. Sakatların politik gruplar halinde örgütlenmeleri ise 1960'larda Vietnam gazilerinin savaş karşıtı direnişlerinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Çabuklu, 2006). 1960'lı yıllar sakatların örgütlenmesi bakımından önemli olmuş ve sakatlığa ilişkin yeni yasalar oluşmaya başlamıştır (Saxton, 1997). 1980'li yıllarda ise beden toplumun tam merkezinde yer almış ve Foucault'un deyişiyle “bedenimiz artık bizim yaratmak zorunda olduğumuz bir nesne” olmuştur (Himam Er, 2009). 1990'lı yıllar ise ayrımcılığa uğrayan engelli bireyleri korumak amacıyla pek çok yasanın kabul edildiği bir dönem olmuştur (Braddock ve Parish, 2011). Engellileri bağımlı, bakıma ve yardıma muhtaç, kambur ve edilgen kabul eden medikal modelden sosyal modele doğru bir geçiş süreci başlamıştır (Okur ve Erdugan, 2010).

Bedene ilişkin tüm bu uygulamalar, bedenin her çağda düzenlendiğini, denetlendiğini, gözetlendiğini ve formatlandığını göstermektedir. Uzun savaşlar sonrası uzuv kaybı yaşayan kişilere yönelik olarak yapılan düzenlemeler, rehabilitasyon ve medikal alandaki teknolojik gelişmeler, savaş sonrası iş kaybından doğan insan ihtiyacı gücünü karşılamak için yapılan tüm bu çabalar Paralimpik Alan'ın oluşturulmasında esas teşkil etmiştir.

2. Bourdieu'nün Kavramsal Araçlarının Paralimpik Alan'da Kullanılması

Olimpik Akım, akademik bilim dünyasında oldukça popüler bir araştırma alanı iken; Paralimpik Alan'ın bu şekilde bir yükselişine rastlanmamaktadır. Engelli sporu çalışmalarında Bourdieu'nün sosyolojik teorisi sınırlı bir biçimde kullanılmıştır. Engelliliği toplumsal olarak üretilen bir kategori olarak düşündüğümüzde Bourdieu'nün kavramlarının Paralimpik Alan'ın gelişmesinde ve araştırılmasında uygun analitik araçlar sağladığı düşünülmektedir.

Habitusun çok boyutlu yapısı Paralimpik Alan'ın karmaşık ilişkilerini çözmeye oldukça değerlidir. Bourdieu'nün habitus kullanımı, engelli sporcuların sosyal dünyayı nasıl algıladıkları ve

² Ucube görme merakı günümüzde de devam etmektedir. Şekil değiştirerek televizyon kumandası kadar yakınımıza gelmiştir. Eskiden “eğlendiren” soytarı ya da “uğur” getiriyor düşüncesi ile saraylara veya evlere kapatılan cüceler şimdilerde en ünlü film ve dizilerde seyirlik halini almıştır. Bir kesim bu türlü televizyon programlarının sosyal ve fiziksel bariyerleri aşmada oldukça yol gösterici ve ilham verici olduğunu düşünürken; bir kesim ise bu programların sirk gösterilerinden bir farkı olmadığını ve ucube gösterilerinin sadece modernize edilmiş bir biçimi olduğunu düşünmektedir.

kurguladıklarına ilişkin önemli bir bilgi sağlar. Engelli sporcu edindiği bu sosyal bilgi sayesinde eğilimlerini şekillendirir; insanlarla ve sosyal dünya ile olan iletişim biçimlerine yön verir. Engelliliğe ilişkin kültürel kodlar yaşanmışlıklar sonucu engelli sporcunun habitusuna kazınır. Bu anlamda engelli sporcuların habitusunu içinde yaşadıkları çevre ve kültürden bağımsız olarak değerlendirmek eksik bir bakış açısına yol açar.

Sermaye akışı ve mücadelesi Paralimpik Alan'ı yönlendiren ana mekanizmalardandır. Bourdieu, sosyal gruplar içerisindeki karşılıklı ilişki, dayanışma ve güç mücadeleleri konularını incelemek için sermayeyi kullanmaktadır. Engelli sporcuların kendilerini Paralimpik Alan içerisinde konumlandırmalarında sermayenin farklı biçimlerinin birbirleri ile olan ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik kaynaklara sahip olmak toplumsal statünün önemli bir göstergesidir. Bu sermaye biçimi aynı zamanda engelli sporcunun alan içerisinde hareket etmesine ve hükmedenlere karşı farklı stratejiler oluşturmasında önemli bir kozdur. Paralimpik Alan içerisinde kültürel sermayenin değişimleri de çok yönlü olarak görülür. Engelli sporcu spor yaptığı süre boyunca kültürel sermayenin farklı biçimlerini habitusuna ekler. Engelli sporcunun kazandığı yarışlar ve ödüller Paralimpik kültürel sermayesini arttırmasının yanı sıra ona statü ve prestij sağlayarak sermayesini ekonomik sermayeye dönüştürme hakkı kazandırır. Sosyal sermaye ise tüm sermaye çeşitleri ile bağlantılı olan ve gerekli olduğunda engelli sporcuya faydalı destekler sağlayan ilişkilerin bir sermayesi konumundadır. Sermayedeki bu dönüşüm ve farklılıklar Paralimpik Alan'daki ilişkileri de etkiler. Alan engelli bir sporcu için sürekli mücadele ettiği, farklı sermayeleri sayesinde stratejiler uygulayabildiği ve kendi dönüşümünü sağlayabildiği en önemli yer konumundadır. Alan sağlam ve sakat bedenler arasındaki eşitsizliğin yaşandığı bir mücadele yerine dönüşür. Paralimpik Alan ve engelli sporu gerek ilişkilerinin karmaşıklığı gerekse tüm alt alanlarının birbiri ile ilişkisi açısından daha ayrıntılı bir çözümleme ve incelemeyi gerektirmektedir. Bu anlamda engelli sporu çalışmalarında Bourdieu'nün kavramsal araçlarını kullanmak oldukça önemli gözükmektedir.

3. Araştırmanın Yöntem Ve Teknikleri

Nitel araştırma deseni ile yapılan bu çalışmada Paralimpik Alan ile deneyimi olan 5 kadın ve 11 erkek engelli sporcu (36,81±11,08) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların engellilik türlerine bakıldığında; işitme engelli iki sporcu ve görme engelli bir sporcu hariç tüm katılımcılar bedensel engelli sporculardan oluşmaktadır. Katılımcıların on dört tanesinin sonradan engelli; iki tanesinin ise doğuştan engelli olduğu gözlenmiştir. Medeni durumları göz önüne alındığında; sadece dört katılımcının evli olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında ise; engelli sporculardan yedi tanesi lise mezunu (üç tanesi açık lise) ve dokuz tanesi üniversite eğitime devam eden veya mezun konumundadır. Görüşmecilere ilişkin tanımlayıcı özellikler aşağıdaki tabloda toplu olarak gösterilmiştir (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Görüşmecilere İlişkin Tanımlayıcı Özellikler

Görüşmeci**	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Engellilik Durumu
Açelya	23	Kadın	Üniversite*	Doğuştan
Firuze	37	Kadın	Lise	Sonradan
Fırat	28	Erkek	Üniversite*	Sonradan
Meriç	27	Erkek	Lise	Sonradan
Manolya	36	Kadın	Üniversite	Sonradan
Menekşe	47	Kadın	Üniversite	Sonradan
Aras	41	Erkek	Lise	Sonradan
Tuna	57	Erkek	Üniversite	Sonradan
Menderes	60	Erkek	Üniversite	Sonradan
Tunca	39	Erkek	Üniversite	Sonradan
Ceyhan	35	Erkek	Lise	Sonradan
Çoruh	22	Erkek	Üniversite*	Doğuştan
Ulubat	25	Erkek	Lise	Sonradan
Ural	32	Erkek	Lise	Sonradan
Papatya	39	Kadın	Üniversite	Sonradan
Altay	41	Erkek	Lise	Sonradan

* Eğitime devam ediyor
** Takma isimler kullanılmıştır

4. Bulgular

Habitus engelli sporcunun toplumsal uzamdaki yerinin işaretleyicisidir. Habitusun bir bilgi birikimi olduğu düşünüldüğünde; içinde yaşanan kültür, engelliğe ilişkin tutumlar ve engelli sporcunun geçmişinden getirdiği kısıtlı habitus engelli sporcunun davranışlarını etkilemekte ve engelli bedenini ayırmanın bir nesnesi haline dönüştürmektedir. Bu nedenle öncelikle engelli sporcuların engelli olmalarından dolayı deneyimledikleri ayrımcılıklar ve habitusun biçimlenmesi üzerinde durulmuştur.

4.1. Engelli Sporcu Olmak

Habitus bireyin yapabileceklerinin bir şablonu olarak erken yaşlarda edinilir ve eğitim ya da kültür yolu ile de nesilden nesile aktarılır. Sınıfların kendilerine özgü birtakım habitusları vardır ve bu durum onların neden farklı davrandıklarını bize açıklar. Sporun sağlamların dünyasına ait bir etkinlik olduğu düşüncesi engelli sporcuyla daha baştan ‘öteki’ kılar. Spor, tıpkı okul gibi hâkim sınıfların mevcut durumlarını devam ettirmek üzere kurulmuş bulunan birer sistem aygıtı gibi işlev görür. Bourdieu’nün seçkin ailelerin çocuklarıyla birlikte okuduğu ve taşralı olduğu için hoş karşılanmadığı okul yılları buna güzel bir örnektir (Çeğin, Göker ve Tatlıcan, 2014). Spor eşitsizliği sürekli yeniden üretir. Engelli sporcunun engelliliği seçkin sınıfın homojenliğini bozan bir unsurdur. Hemen fark edilir ve dışlanır. Engelli sporcuların sporcu kimliklerinden dolayı yaşadıkları ayrımcılıklar bu görüşü destekler yöndedir;

“Önyargılar hiç bitmiyor. ‘Zaten yarışmıyorlar ki’ düşüncesi hep kafalarında. Çocukluğumdan bu yana engelimden dolayı bana yapılandırılan etiketler bile beni bu kadar yormadı. Destek vermiyorsan bile köstek olma değil mi!” (Firuze, 37, K, Lise)

“Antrenman yaptığımızı asla düşünmüyorlar. Madalya kazansak bile bunu çalışmadan kolay yoldan aldığımız daha doğrusu bize verildiğini düşünen o kadar çok insan var ki. Kısacası dünya kupasını bile kaldırsak yine de ‘işe yaramaz’ gözü ile bakılmak çok üzücü” (Firuze, 37, K, Lise)

Bourdieu sportif etkinlikleri sınıf temelli ele alır. İnsanlar farklı sosyal sınıflardan geldikleri için zevkleri ve yaptıkları sporlar da buna göre biçim alır (Bourdieu, 2015). Engelli sporcunun deneyimlediği ayrımcılık işte bu noktada başlar. Olimpik Komite her ne kadar fırsat eşitliğinden bahsetse de eylemleri aynı doğrultuda olmaz. Görüşmecilerden Açelya ve Aras’ın deneyimleri benzer yöndedir;

“Olimpiyat Oyunları ile şartlarımız eşit değil. Sanki dünyanın en büyük organizasyonu olup bitiyor ve sonrasında 'hadi siz sakatlar da biraz spor yapın' gibi bir durum oluşuyor. Yani sorun Olimpiyat Oyunları'ndan sonra yarışmak değil bize daha az değer verilmesi ve daha az olanak sağlanması. Dışlanmış gibi hissettiriyor. Bu muameleyi hak etmiyoruz çünkü biz de olimpik sporcular gibi canımızı dişimize takarak antrenman yapıyor; belli koşulları ve barajları geçerek buralara geliyoruz. Biz de profesyoneliz.” (Açelya, K, 23, Üniversite)

“Paralimpik Oyunlar'ın olimpiyatlardan sonra yapıldığını bilmeyen bir sürü insan var. O şaşalı oyunlar birden siyah beyaz renkli bir filme dönüşüyor. Kim renkli bir film varken siyah beyaz izler ki. Sosyal hayatımızda bile ikinci hatta üçüncü sınıf insan yerine konuluyoruz. Bu durum olimpiyatlarda niye değişsin. Aslan payını biz sakatlara verecek değiller ya.” (Aras, 41, E, Lise)

Araştırmaya katılan engelli sporcular engellerinden dolayı kendilerini ‘üvey evlat’ gibi hissettiklerini ve spor dünyasında ayrımcı davranışlara maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Engelli sporcuların deneyimleri bu görüşü destekler şekildedir;

“Paralimpik Oyunlar'ın 'sağlam' sporcular için düzenlenen Olimpik Oyunlar'dan sonra yapılması bana göre sporcudan sayılmadığımızın bir kanıtı. Paralimpik Oyunlar'ın başlaması ile beraber televizyonlarda bize ayrılan süreler düşmeye ve daha az habere yer verilmeye başlanıyor. “Hadi onlar da spor yapsın” anlayışı hâkim ve bu durum bizi çok rahatsız ediyor. Üvey evlat gibiyiz. Ben spor akademisinden mezun bir engelliyim. 1993 yılına kadar engelli, sporcular için sınav açmayan beden eğitimi bölümleri bize karşı büyük bir ayrımcılık uygulamıştır. Yine ikinci sınıf vatandaş olarak üniversite anlamında da göz ardı edildik. Yani koskoca Uluslararası Olimpiyat Komitesi bizi göz ardı etmiş çok mu.” (Meriç, 27, E, Lise)

“Sporcu olarak beni en çok rahatsız eden engelli sporuna ilişkin sınıflandırma sistemindeki yanlışlıklar. Paralimpik Komite de bu uygulamaları sık sık gündeme getiriyor ve tartışıyor. Sporcu arkadaşlarımdan çoğu kendi yaşadıkları sorunlar yüzünden bu problemi gündeme bile getiremiyorlar. Çoğu antrenman alanına bile gitmekte zorlanıyor çünkü. Özellikle de tenis branşında büyük adaletsizlikler yaşanmakta. Belli bir sınıflandırma sistemi yok. Sistemin adil olarak işlemiyor. Türkiye'deki organizasyonlarda da sınıflandırma ile ilgili pek çok sorun yaşanmakta. Çoğu yarışmada ya engelli kategorisi açılmamakta ya da açılrsa bile engelli sporcuları engel ve sınıflandırılma durumlarına bakılmadan “tek bir kürsüye” toplayan bir anlayış söz konusu. 'Yaptık oldu' anlayışı engelli sporuna en çok zarar veren anlayış. Yine gösteriye dönük hareketler. 'Engellilere spor yaptırıldı' demeleri yeter.” (Tunca, 39, Erkek, Üniversite)

Bourdieu (2015)'nin Cezayir'de Kabil köylüleri ile yaptığı çalışmalarda kadın, kamusal alandan uzak dururken, erkek kamusal alanın sahibi ve hâkimi durumundadır. Erkek kamusal alanın her türlü faydasını dilediğince kullanırken, kadına toplum içinde “gözleri ayaklarına dönük yürümek” düşer. Bourdieu'nün kategoriler arasında kurduğu bu zıtlık ilişkisi kendini engelli sporcular üzerinde de hissettirir. Engelli sporcuya her şeyi bilmemesi uygun görülür ve bedeni de buna tabi kılınarak kısıtlanır. Araştırmaya katılan Ulubat ve Menekşe'nin bu görüşleri destekleyen deneyimleri şu şekildedir;

“Antrenman alanına ulaşamamak en büyük sıkıntım. Mimari engeller bubi tuzağı gibi. Birisinin desteği olmadan tekerlekli sandalyem ile spor yapmaya gitmek istiyorum. Toplu taşıma araçlarının beni görmezden gelmelerini veya alsalar bile homurdanmalarını izlemek istemiyorum.”

Normal olmayı seçiyorum fakat kendimize uygun tuvalet³ bile bulamaz iken nasıl hissedeceğimi kestirmek zor.” (Ulubat, 25, E, Lise)

“Toplu taşıma araçları sadece sağlamlara yönelik olarak düzenlenmiş. İş yerlerimize gidebilmek işe girmekten daha zor. Hadi gidebiliyoruz diyelim. İş yerinde engellilere yönelik fiziksel düzenlemeler olmadığı için bir süre sonra yılgınlık yaşıyoruz ve bu durum işi bırakmaya kadar gidebiliyor. Yani yine başa dönüyoruz. Spor ise bunca geçim derdi içinde bizim için bir lüks.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

Görüşmeye katılan engelli sporcuların fiziksel alanlara ilişkin deneyimlerinden elde edilen bulgular; fiziksel düzenlemelerde gözle görülmeyen fakat engelli sporcuları sınırlayan bir dışlanma mekanizmasının işlediğini ortaya koymaktadır. Etrafımızda git gide daha çok engelli bireyler için ayrılmış alanlara rastlarız. Engelli okulları, engelliler için ayrılmış spor alanları, engelli kafeleri veya engelliler için ayrılmış çalışma alanları aslında engelli bedenleri göz önünden uzaklaştırmak için sağlamların uyguladığı mekanizmalardır. İktidar engelli bedeninin denetimini çizdiği bu sınırlar üzerinden işler. Engelli sporcuların deneyimleri de bu görüşleri destekler yöndedir;

“Galiba evde oturmamız en iyisi. Bazen sokağa çıktığımda eve dönebilecek miyim bugün diye düşündüğüm zamanlar oluyor. Hani bize engelli diyorlar ya asıl kent mimarimiz engellerle dolu. Engelli merdivenlerini indirdikleri için bize surat yapan ve söylenen şoförlerden de bıktım. Şu koca dünyaya niye sığamıyoruz anlamadım gitti” (Papatya, 39, K, Üniversite)

“Spor yapabilmek için gerekli olan fiziksel düzenlemelere baktığımızda durum içler acısı. Bırakın antrenman yapabilmeyi görme engelli birisi engelliler için yapılan yolda bile bariyerler yüzünden yürüyemiyor. Her türlü engel mevcut. Engelli yollarına arabalar park etmiş. Büyük paralarla yapılan özel kolejlerde bile engelli rampaları doğru düzgün yapılmamış. Çıkılmasın diye yapılmış sanki. Engelli sporcu normal hayatta zorlanırken sporunu nasıl yapsın.” (Firuze, 37, K, Lise)

“Engelimiz bize engel değil. Fakat Türkiye’de engellilerin işi oldukça zor. Özellikle de kalabalıklaşan kentler itibari ile. Ben bundan on sene önce baston desteği ile sokaklarında çok daha kolay dolaşabiliyordum. Şimdi korkuyorum dışarı çıkarsam başıma bir iş gelir mi diye.” (Menderes, 60, E, Üniversite)

Eskiden kurumlara kapatılan sakatlar şimdi kent merkezlerinin görünmez demir parmaklıkları arasına sıkıştırılarak göz önünden uzak tutulmaktadır. Çarpık kentleşme ve uygun olmayan fiziksel düzenlemeler yüzünden hareket etmeleri de kısıtlanarak tabi olma durumu böylece kendiliğinden yaratılmış olur. Tıpkı Bentham’ın tasarladığı hapisanenin sembolize ettiği itaatkâr bedenler gibi. “Panaoptikon’da gözleyen kendisi gözlenenler tarafından tam olarak ne zaman gözlendiklerini bilmedikleri için her zaman gözleniyormuş gibi hareket etmek ve davranışlarını sınırlandırmak zorunda kalırlar” (Foucault, 2011). Araştırmaya katılan Tuna’nın spor alanlarının kullanımı ile ilgili yaşadığı ayrımcılık deneyimi aşağıda verilmiştir;

“Engellilere yönelik olarak yapılan her türlü düzenleme fazla para çıktısı olarak görülüyor. Biz fazlalığımız o yüzden yapılanlar da füzuli ihtiyaç. Eski binaları hiç konuşmuyorum. Hadi yeni binalarda biz de düşünüldük diyelim. Bu da kurdele kesmek için göstermelik bir çaba oluyor. Engelliler için yapılmış sahalara parkeler çiziliyor diye engelli sporcuların alınmadığı ülkeye Türkiye denir.” (Tuna, 57, E, Üniversite)

³ “Diğer tuvaletlerden ayrı olarak yapılan engelli tuvaletlerinde çoğu kez kadın ve erkek ayrımı bile yapılmaya gerek duyulmamıştır. Sadece “engelli tuvaleti” olarak yazılan tabela yeterli görülmüştür. Engelliyeniz karşı cins ile aynı tuvaleti kullanmaya mecbursunuz demektir. Ayrımcılık çirkin yüzünü burada da gösterir”.

Bourdieu (2015), hükmedenlerin başvurduğu şemaları ele alırken, bu şemaların tarihsel aşkınlıklar ve evrensel olarak paylaşılmalardan dolayı dayatma mekanizması olarak işlediği üzerinde durur. Sağlamcılığa yönelik bakış açısı Bourdieu'nün de belirttiği gibi; kendi belirlediği pratikler tarafından sürekli meşru kılınır. Sakatlar ise koşulsuz bir biçimde bu önyargıyı kabul eder. “Bu lanetlenmişliğin kelimenin tam anlamıyla kehanetinde bulunduğu şeyi çağrıştırarak “kendi kendini doğrulayan öngörünün mantığı” olarak işlev görür. Farkında olmadan sağlamların kendileri için oluşturduğu bir dünyada yaşarız. Görüşmecilerin deneyimleri araştırma bulgularını destekler biçimdedir;

“Yanıma gelip 'Buna rağmen hâlâ nasıl gülebiliyorsun' diyenler ya da gizliden gizliye 'Böyle sakat olacağıma ölsem daha iyi' diyerek arkamızdan konuşanlar var maalesef. Sağlamlar için kurulmuş bir dünyada yaşamının ne kadar zor olduğunu gelin siz düşünün.” (Tunca, 39, Erkek, Üniversite)

“Paralimpik sporculara bakıyorum sanki hiçbiri 'engelli değil' gibi görünüyorlar. Günümüzde artık Paralimpik'in de anlamı değişti galiba. Paralimpik Oyunları'nda yarışan bizleri 'sağlam' gibi gösterme arzusu çok trajik... Görme engelli bir sporcuyla basında pek göremez iken; protez bacağa sahip güzel bir kadın sporcuyla sayfa sayfa görmek mümkün günümüzde.” (Firuze, 37, K, Lise)

Araştırma bulgularında dikkati çeken diğer bir husus sporda yer alan ‘sağlamlık’ ile ilgili ön kabullerin engelli sporcuları kısıtlaması yönündedir. Bu ön kabullerin şartsız sualsiz kabulü ve alandaki eyleyenlerin buna itaatleri Bourdieu'nün ‘doxa’ kavramı ile açıklanabilir. Bourdieu, doxayı “toplumsal olarak üretilen bir anlayış” olarak ele alır. Sporun sağlamlara ait bir alan olarak tanımlanması da doxanın kısmi ve çarpıtılmış yapısından gelir (Çeğin, Göker ve Tatlıcan, 2014). Kural koyucular doxa sayesinde kuralları meşru kılarlar. Hükmediciler doxa sayesinde eşitsizliğin uygulamalarını sürekli yeniden üretirler. Aşağıda görüşmecinin buna ilişkin deneyimi yer almaktadır;

“Sporun sadece sağlamlar tarafından yapılacağına olan inanç. Ne saçma bir düşünce bu böyle. Her şeyi sağlamlara göre düzenlenmiş bu dünyada bize yer açmak çok mu zor acaba. Ekstra külfet getirecek çünkü. 'Sakat işte spor yapsa ne olur' düşüncesi ve 'işe yaramaz' olarak bir köşeye itilmek en büyük sorunumuz.” (Açelya, K, 23, Üniversite)

Sponsorluk ilişki bağları çerçevesinde işleyen bir sistemdir. Alana hükmedenler sponsorluk sistemini toplumsal denetim ve sömürünün bir aracı olarak kullanır. Egemenliklerini iki farklı habitusa ve iki farklı şekilde kodlarlar. Alt sınıftan olan engelli sporcu iç tarafta (alçak, eğik, süreğen tarafta) yer alırken; egemen sınıf ise dış tarafta (resmi, kamusal, yüksek tarafta) yerini alır (Bourdieu, 2014). Araştırmaya katılan engelli sporcuların sponsorluk bulma arayışlarında yaşadıkları ayrımcılıklar benzer şekildedir;

“Sponsor daha fazla kim kazandırırsa onun peşinde. Biz sakatlar bu grupta değiliz. Sponsorlar geri dönüşü hesaplayan kuruluşlardır. Engelli sporcunun yaratacağı reklam katkısının az olacağını düşünerek daha karlı yatırımlar yapma yoluna giderler. 'Nereden mi biliyorum?' hayatım sponsor aramakla geçiyor çünkü.” (Ulubat, 25, E, Lise)

“Tüm Olimpik Oyunları toplansak bile bir futbol kadar sponsorluğumuz yok. Sporcuysuz ve sponsora ihtiyacımız var. Hatta diğer 'sağlam' sporculara göre daha da fazla. Çünkü engelli sporuna ilişkin teknolojik ekipman fazla. Dilenmiyoruz, merhamet istemiyoruz. Bildiğiniz spor yapıyoruz biz de. Önyargıları aşamadık ki sponsor bulalım.” (Menderes, 60, E, Üniversite)

Görüşmeye katılan engelli sporcular bürokrasinin sponsor bulmalarında kendilerini engelleyen bir işleyişe sahip olduğunu vurgulamışlardır. Görüşmecilerden Aras'ın sponsor bulamadığı için yaşadığı 'yokluk' hissi şu şekildedir;

“Sponsorluk en büyük problemlerimizden bir tanesi. Tüm sene antrenman yapıp hedef yarışlar koysak da kendimize o yarışlara gidecek parayı veya spor yaparken ihtiyacımız olan özel ekipmanlara ulaşmayı bir türlü başaramıyoruz. Sporuma özel protezi bir türlü temin edemedim. Her şeyi yaptım. Devletin bu konu ile ilgili tüm kurumlarına başvurduğum, kurumsal anlamda yazışmalar gerçekleştirdim bir sürü mesai harcadım ama elimde kalan koca bir sıfır oldu. Uzuvum olmadan yarışmaya devam ediyorum belki beni görürler diye. Sadaka da istemiyorum kimseden. Zaten antrenman yapıyorum, çabalıyorum kendi imkanlarımla. Uluslararası Paralimpik sporcuları ve sponsorluk anlaşmalarını gördüğümde ise yine başladığım yere dönüyorum: Korkunç bir ‘yokluk’ hissi. İyi o zaman spor yapmayalım, devletimize yük olmayalım. Ben buradayım ve hâlâ yaşıyorum. Sanki yaşamıyoruz gibi davranılması ne tuhaf.” (Aras, 41, E, Lise)

Araştırma bulguları engelli bireylere uygulanan ayrımcılıklardan bir tanesinin de din üzerinden üretildiğini ortaya koymuştur. Bourdieu’ya göre din, “gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine de katkıda bulunur; çıkarları somutlaştırır ve toplumsal ayrımları pekiştirme işlevi görür” (Gözaydın, 2014). Bourdieu (2014), hükmedilenlerin tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla baktıklarını ifade eder. Dini alandaki güç çıkar çatışmaları sistematik bir biçimde engelli bireylerin kendilerini değersiz hissetmesine yol açabilir. Görüşmecilerin inanç boyutu ile ilgili deneyimleri benzer yöndedir;

“Her şeyi geçtim hamile kadınların bizi görünce vebalı gibi kaçmasına ne demeli. Duaların hepsi sağlam bir kol ve sağlam bir bacak üzerine. Engelli olmanın bana ve aileme verilmiş bir ceza olduğunu zaten tüm çocukluğum boyunca yaşadım. Galiba inanmayı da tüm bu acımasızca hareketler ve alaycı tavırlar yüzünden bıraktım.” (Meriç, 27, E, Lise)

“Dini inancı çok kuvvetli olan biriyim. Trajik olan ise bırakın spor alanlarına ulaşmayı ibadethanelere bile ulaşmakta zorluk çekiyorum.” (Papatya, 39, K, Üniversite)

Sakatlığın ‘kötü davranışlarının bir cezası’ olduğu söylemi daha küçük yaşlardan itibaren engelli bireylerin habitusuna kodlanır. Hâkim iktidarlar dinin sembolik gücüne sık sık başvurur. Özellikle içinde yaşadığımız kültüründe engellilik olgusu dini başa çıkma yöntemleri ile üstesinden gelinebilecek bir durum olarak sunulur. Araştırmaya katılan Manolya’nın deneyimi bu yargıyı destekler niteliktedir.

“Çocukluğumun ilk yıllarında sanki ailecek bir günah işledik onun da meyvesi benim gibi bir düşünce oluştu kafamda. Günahımızdan hemen kurtulmak için komşuların da yardımı ile çalışmalar başladı. En iyi hocalara götürüldüm hani şu nefesi en kuvvetli olanlara düzelir miyim diye. Yatır yatır dolaştırıldım. Adaklar adandı her yere. Günahımdan arındım mı bilmem ama bir değişiklik yok benim için.” (Manolya, 36, K, Üniversite)

Bourdieu (2014), dini alandaki meşruiyet için sürdürülen mücadelelerin aslında “kurulu düzeni bozmamak ve hakimiyet ilişkilerini yeniden üretmek” üzere işletildiğini ifade eder. Dini kurumlar engelli bedenler üzerinden hakimiyetlerini sürdürdüler. Görüşmecilerden Tuna’nın bu görüşü destekleyen deneyimi şu şekildedir;

“Üye olduğum herhangi bir engelli derneği veya kuruluşu yok. Asla da girmem böyle işlere. Asla! ‘Sağlam engelliye kullanır, engelli de kendini kullandırır’. Maalesef hepsi ağlıyorlar ve amaçlarından çok uzaktalar. Ben zaten bireysel anlamda engellilerle ilgili yardım ve çalışmalarda bulunuyorum. Ama bunu deklare edip bir reklam malzemesi haline getirip bas bas bağırıyorum. Engelliye verdikleri boya kutusu için bile açılış yapma peşindeler. Bu kuruluşları bu yüzden etik bulmuyorum. STK’ların amacı bellidir. Faydalı olacak, yarar sağlayacak. Buradaki engelli derneklerine bir bakıyorsun kapı kapı dolaşıp dergi veya kartpostal satıyorlar. Tamam satsın ama bu paranın nereye gittiği belli değil.” (Tuna, 57, E, Üniversite)

Erkek ve kadın arasında kurulmuş olan tahakküm ve sömürü iki farklı habitus sınıfına ince ince işlenir. Tipik eril-dişli ayrımı burada sağlam-sakat olarak karşımıza çıkar. Kadınlar mitsel akıllı kadınların ne olduğunu söylüyorsa ancak ona dönüşebilirler (Bourdieu, 2014). Engelli kadın sporcuların spor alanında deneyimledikleri ayrımcılıklar bu görüşleri destekler niteliktedir.

“Engelli kişilerin aseksüel olduğu düşüncesi günümüzde büyük bir yaygınlık kazanmış gibi görünüyor. Bize ‘çocukmuşuz’ gibi davranıyorlar. “Kadın” demek zor geliyor eğer engelli isen. Cinsel bir obje değiliz biz gözlerinde. Bizi kızdıran ve yıpratın en çarpık düşünce ise bize ‘gerçek kadın değilsin ki sen’ denmesi veya ‘erkek ve kadın arası bir şeysin’ demeleri oluyor. Cinsiyetimiz yok hükmünde. Fakat iş spor yapmaya geldiğinde bu sefer de “kadın” olduğumuz akıllarına geliyor ve cinsiyetçi bakış açıları yüzünden spor bile yapamıyoruz. Tüm bu nedenlerden dolayı spor yapmaya cesaret etmem uzun yıllarımı aldı.” (Firuze, 37, K, Lise)

“Türkiye’de kadın olmak zaten zor. Pek çok konuda ayrımcılığa uğrayan kadınların bir de ‘sakat’ olduğunu düşünün. Pek çok aile sakat bir çocuğu olduğu için onu eve kapatıp kötülüklerden koruduğunu düşünüyor. Hele bide bu sakat ‘kadın’ ise namus da işin içine giriyor. Bizler yani ‘bir arzusu’ olan kadınların evlenmesi mucize gibi. Toplum içine karışmak bile çoğu zaman uzun yıllarımızı alıyor. Spor yapabilmeyi siz düşünün artık. Cinsiyetimiz yokmuşçasına bir algı ile karşılaşılıyor. Sakatın ‘kadını’ bile zor.” (Papatya, 39, K, Üniversite)

Toplumda engelli kadınların asla çocuk sahibi olamayacağı ile ilgili yaygın bir düşünce hakimdir. Cinsiyetçi kodlar dilin yeniden üretimi ile sürekli kendini tekrarlar. Menekşe’nin engelli bir kadın olarak yaşadığı ayrımcılık deneyimi bu görüşü destekler şekildedir;

“Sakat isen zaten “kadın” gözü ile bakılmıyor sana. Zaten eksiksin, defolusun. Bir kadın olarak görevlerini yerine getirmeyi bırak, çocuk bile doğuramayacağını düşünenler bir hayli fazla. Bu yüzden evlenmeyi hiç düşünmedim. Sakat olan birisinin çocuğunun da sakat olacağına olan inanç fazla. Lanetliyiz galiba.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

Bourdieu, bedenleri cinsiyetlerine göre ayıran sosyal dünyanın aslında kadın ve erkeğin bedenlerini sembolik anlamlarıyla birlikte eylemlerini daha en başından kurgulamış olduğunu belirtmektedir. Sağlam-sakat bedenlerin ayrımı ve sosyal dünyada kurgulanışı tıpkı fenomenolojik görüşün çizdiği görüngüler doğrultusunda oluşmaktadır: “Sağlam” olan normaldir. “Ötekileştirme” ve “sen bizim gruba ait değilsin” algısı daha buradan başlamış olur. Böylece bedenler toplumsal hayatın her aşamasında ayırım yapmanın araçları olarak kullanılır ve bireylerin habituslarına kodlanır. Biyolojik cinsiyet farklılığından kaynaklanan ayrımlara bir de sakatlık eklenince engelli kadınların sosyal ve iş hayatlarında neden alt düzey rollere uygun görüldüğünü anlamak zor olmaz (Brown, 2006). Menekşe medyanın engelli kadın sporcuları ele alırken cinsiyetçi politikalar üzerinden bunu yürüttüğünü ve eşitlikçi bir dil kullanmadığını dile getirmiştir.

“Engellilerin yaşadığı en büyük ayrımcılık sürekli olarak kendini yeniden üreten dil ile başlıyor. ‘Karanlık dünyasında mutlu’, ‘Engeline rağmen zoru başardı’, ‘Yaşama sevinci engelleri birer birer aşmasına yardım etti’, ‘Tekerlekli sandalyesine mahkûm olsa da engel tanımayan bir kahraman’ gibi söylemler engellilerle ilgili önyargıları daha da gün yüzüne çıkarıyor. Medyada bitmek tükenmek bilmeyen ayrımcı bir dil var. En çok da ‘yardıma muhtaç’, ‘birisine bağımlı’, ‘zayıf’ ve ‘süper kahramanlar’ olarak resmediliyorlar. Engelli kadınların ise durumu daha vahim. Ya şiddet haberlerinin bir nesnesi ya da ‘kurban’ olarak kendilerine yer bulabiliyorlar. Fakat erkeklere göre görünürlükleri çifte dezavantajlarından dolayı daha da düşük düzeyde.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

4.2. Habitusun Yeniden Biçimlenmesi

Bourdieu bireylerin alan içerisinde “karşılaştıkları değişik durumlarla başa çıkılmalarını

sağlayan strateji ve taktik üretme mekanizması”nı habitus olarak ifade etmiştir (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Habitus kültürümüzün bir sermayesidir ve toplum içinde var olabilmenin kaynaklarını sunar (Smith, 2007). Engelli bedenlere ilişkin kültürel kodlar verili halde sunulduğundan; engelli bir sporcu için habitus zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olan bir yetiden çok eşitsizliklerin bir yaratıcısına dönüşür. Araştırmaya katılan engelli sporcuların deneyimleri benzer şekildedir;

“Mahallede ‘çolak’ diye dalga geçilen çocuğum ben. Sakat olarak hep şanssız, ayrıcalıksız, gelir açısından kısıtlı, eğitim hayatında ve iş hayatında hep ikinci sınıf; komşuların da deyimi ile ‘günahlarının cezasını çeken’ biri oldum. Kulağıma sürekli fısıldanan eksik olmamın mutlaka bir sebebi olduğu ve buna razı olmam gerektiği oldu.” (Ceyhun, 35, E, Lise)

“Çocukken ‘nasıl böyle nasıl yaşıyorsun’ derlerdi şimdi ise ‘vay her şeye rağmen spor yapabiliyorsun’ diyorlar. Sanki spor sadece sağlamların tekelinde. Öteki olmak istemediğimiz için zaten bu kadar uğraşyoruz. Evet artık eskisi gibi değil duyarlılık arttı kabul ediyorum ama bizi ‘işe yaramaz’ olarak damgalamaları bir türlü değişmiyor. Fakat her fırsatta onlardan olmadığımı bir şekilde yüzüme vuruyorlar.” (Tunca, 39, Erkek, Üniversite)

Bourdieu Cezayir’in Kabil bölgesi köylüleri üzerine yaptığı antropolojik çalışmalarda kadınların yasaklanan eril mekanlara yaklaşmasının korkunç bir işkence halini aldığını gözlemlemiştir. Kadınlar hâkim yargıya boyun eğmişlerdir. Toplumsal olarak dayatılmış agorafobi⁴, tabuların en görünür olanları kaldırılrsa dahi uzun zaman boyunca varlığını sürdürmüş ve kadınların kendi kendilerini agora’dan dışlamaya sevk etmiştir. Bunu yaparken hiçbir fiziksel kuvvet olmadan neredeyse büyü sembolik bir güçle yapmıştır (Bourdieu, 2014). Engelli sporcular kültürel dayatmaların bir sonucu olarak onlara sunulan hayatı yaşar ve agoralarında kapatılmaya mahkûm edilir. Araştırmaya katılan engelli sporcuların bir kısmı “kapatılma deneyimi” yaşadığını ifade etmiştir. Engelli sporcuların kapatılmaya ilişkin deneyimleri şu şekilde aktarılmıştır;

“Çocukluğumda sakatlığımdan dolayı uzun yıllar zor zamanlar geçirdim. Çocuklar çok merhametsiz ve acımasızdı bana karşı. Çoğu zaman ‘böcek’ gibi baktılar bana hem de en tepeden. Engelli olduğum için çok baskılar gördüm. Her türlü alay konusu oldum ve bu nedenle kendimi eve kapattım. Fakat içindeki spor isteği asla dinmedi. Koşmak istiyordum ama koşamıyordum. Benim için ne derler soruları hep beni engelliyordu. O yüzden ‘içeride’ kalmayı tercih ettim yani güvenli alanımda.” (Tuna, 57, E, Üniversite)

“Çocukluğum aklıma geldi. Annemlerin benden utandığını belli etmeseler de ve çok da fazla dışarıya çıkarmak istemediklerini hissedirdim hep. Ailedeki diğer kişiler de sanki onlara da ‘bulaşacakmış’ gibi bana yaklaşmakta temkinli davranırlardı. Ben de büyürken bu durumu kanıksadım galiba. Okul dışında çok fazla yere gitmezdim. Çünkü etrafımdaki yaşlılarım da ‘eksik’ olduğum gerçeğini her seferinde bana yaşatırlardı.” (Meriç, 27, E, Lise)

Toplumsal ve tarihsel arka plan bedende somutlaşır. Belirli bir tarihsel arka plana ve kültüre sahip bireylerin davranış kalıpları da birbirine benzer. Toplum birbirlerine benzeyenleri bir araya getirirken, kendilerine benzemeyenleri dışarıda bırakmaya çalışırlar (Bourdieu, 1997). Engelli sporcu ise homojen grupta ilk elenen ve dışlanan olur.

“Tarihsel olarak inşa edilmiş, kurumsal olarak kök salmış, dolayısıyla toplumsal olarak değişken, üretici bir matris”tir habitus. Bourdieu habitusun sabit olmadığını ve değiştirilebilme özelliğini ortaya koymuştur (Bourdieu ve Wacquant, 2003). Araştırmaya katılan engelli sporcular

⁴ “Açık alan fobisi (agoraphobia): Açık yerlerde, alanlarda ölüm ya da öz denetimini yitirme korkusu ve kaygı bulgusuyla kendisini gösteren ruhsal bir bozukluk” (Ünal, 2005).

kısıtlı habituslarına rağmen spor sayesinde yeni bir “ben” yarattıkları üzerinde durmuşlardır. Deneyimleri şu şekildedir;

“Çok daha iyi tekerlekli sandalye kullanmaya başladım. Kollarım ile birlikte ruhum da güçlendi. Hayatım daha çok kolaylaştı. Korta girdiğimde engelimin ‘yok’ olduğunu hissettim. Daha aktif ve sosyal bir yaşam sürmeye başladım. Yurt içinde ve dışında birçok yeni yerler keşfettim. İnsanların spora yönelmesinde ilham kaynağı oldum.” (Firuze, 37, K, Lise)

“Kaba bir tabirle yarım kalmışsın. Her şeye rağmen hayat devam ediyorsa sen de yaşayacaksın” dedim ve o günden sonra hayatımı iğne oylar gibi işlemeye başladım. Tekrar yürümeyi öğrendim ve yenidenler ile bu zamana kadar çıkıp geldim. Hayat hikayemi anlatıyorum insanlara. Fabrikalarda, özel üniversitelerde, iş yerlerinde veya birebir olarak; kişisel gelişim, farkındalık ve motivasyon eğitimi veriyorum. Çıkıp o insanlara gidiyorum ben. Hani derler ya ‘Eşekten düşenin halinden eşekten düşen anlar’ diye. Ben de çıkıp gidiyorum onlara.” (Altay, 41, E, Lise)

“Üniversitede tenis dersi seçmeliydi. Tenis hocası dersi seçmek istediğimde yüzüme bakıp; ‘Sen koşucusun ne yapacaksın bu dersi seçip’ dedi. ‘Tek kolla da zor olur fazla yapamazsın’ diye de ekledi. İnadına tenis dersini seçtim. Bununla da yetinmeyip masa tenisi ve badminton gibi tüm raket sporlarını da. Hepsinde de çok başarılı oldum. Hâlâ da başarılıyım. İnsanları da fazla yargılayamıyorsun Türkiye’de; çarpık bakış açısı her yerde karşımıza çıkıyor.” (Tuna, 57, E, Üniversite)

Görüşmecilerden Ural, sporun engelli sporcular için büyük bir ‘değişim aracı’ olduğunu dile getirmiştir;

“Engelli sporcular büyük bir değişim aracı olabilirler. Özellikle Paralimpik sporcular ilham verici. Pek çok engelli onları izleyerek spora başlamak için cesaretini toplayabilir. Ben de dahil pek çok engelli sporcu Paralimpik oyunlarını izleyip yolumuzu çizdik. Fakat eve kapatılan bir sürü yetenek gün ışığına çıkmayı bekliyor.” (Ural, 32, E, Lise).

Ceyhun engelli olmaları yüzünden hissettikleri ‘dışlanma’ duygusunun spor sayesinde değişime uğradığına vurgu yapmıştır.

“Çocukken sadece kendimi ‘sakat’ sanırdım. Sanki benden başka dünyadaki herkes sağlamdı. Çok üzülürdüm ben niye böyleyim diye. Spor yapmaya başladıktan sonra kolu olmayan, bacağı olmayan, gözleri görmeyen kişilerin de şampiyon olabileceğini gördüm ve büyülendim. Sporun bana sağladığı olanakları görünce de dört elle sarıldım ona.” (Ceyhun, 35, E, L)

Sermaye akışı ve mücadelesi Paralimpik Alan’ı yönlendiren ana mekanizmalardan birisidir. İlerleyen bölümde engelli sporcuların alan içerisinde sahip oldukları farklı sermaye kaynaklarına ilişkin bulgulara yer verilecektir.

4.3. Çoklu Sermaye Biçimleri: ‘Sermayen Kadar Varsın’

Bourdieu (2015), okul sisteminin miras yolu ile kültürel sermayeye sahip olanlar ile bu sermayeden yoksun olanlar arasında bir ayıklama sistemi olarak işlev gördüğünü ifade eder. Eşitsizliği tüm okul hayatı boyunca içselleştiren engelli birey daha ilk baştan sistemin çarkları tarafından ezilir. Görüşmecilerden Açelya’nın bu görüşü destekleyen deneyimi şu şekildedir;

“Hayatımda derin izler bırakan en büyük ayrımcı davranışlar aslında eğitim hayatım boyunca karşılaştıklarım. Okulun fiziksel düzenlemelerinin engelliler için yetersiz olması nedeni ile sınıfıma ulaşamıyor olmam yüzünden istediğim sınıf değişikliğinin sonucu olarak okuldan gitmesin diyenleri mi istersiniz vebalımıyım gibi elimi sıkmayanları mı ya da yokmuşum gibi davrananları mı. Daha trajiği okul kantinlerinin genelde engelliler düşünülmeden en alt kata yapılması nedeni ile kantine inememem

ve çoğu zaman aç kalmamı mı.” (Açelya, K, 23, Üniversite)

Bourdieu, sosyal sermayeyi tanımlarken eşitsizliği üreten bir işleve sahip olduğu üzerinde durur. Sadece elitlere ait olan onların kendi görelî üstün konumlarını korumak için tasarlanmış bir nitelik şeklinde işlediğini belirtir. Sosyal sermayenin imtiyazların bir serveti ve devam ettiricisi olarak ele aldığımızda alt gruptakilerin veya daha az imtiyaza sahip olanların buna ulaşmasının mümkünsüzlüğü de gözler önüne serilir (Field, 2006). Ailelerinden getirdikleri kültürel mirasla daha okul yıllarında üstünlüğü ele geçiren seçkin sınıf hiyerarşisini devam ettirir ve güçlü ilişki bağları sayesinde statü ve ayrıcalığa giden tüm kaynaklara ulaşır. Engelli birey bir gruba üyelikten kazanılan sosyal sermayenin kaynağına asla ulaşamaz. Görüşmeye katılan engelli sporcular eğitim hayatlarında yaşadıkları ayrımcılığın benzerlerini çalışma hayatlarında da yaşadıklarını belirtmişlerdir.

“Türkiye'nin en köklü üniversitelerinden birinden şeref öğrencisi olarak mezun olmama rağmen yaşadığım şehirdeki belediyenin Engelliler Hizmet Birimi'nden emekli oldum. Pek çok engelli arkadaşım da okudukları bölümlerin dışında masa başında sırf çalıştırılmış olmak için çalıştırılıyorlar.” (Menderes, 60, E, Üniversite)

“Çalışmayı hep istedim ama hep önüme engeller çıktı. Kendimize uygun diyemeyeceğim “bize uydurulan” işlere girmemiz yıllarımızı alıyor ve pek çok engelli de bu uzun bekleme sürecinde pes ediyor. Yeterli deneyime ve eğitim düzeyine sahip olmamız bile bize yapılan ayrımcılığın önüne geçemiyor. Uzun yıllar çalışma hayatından uzak tutuluyoruz ve iş deneyimi de kazanamıyoruz. Bu durum da işverenin bizi ilk işe alırken 'eksik' bulmasına yol açıyor. Vasıfsız işçiyi kendi kendine yaratan bir uygulama söz konusu.” (Çoruh, 22, E, Üniversite)

Bourdieu, sosyal sermaye ile bağlantılı olarak en az iki farklı eşitsizliğin olduğunu belirtir. En varlıklı ve en iyi eğitilmiş olanlar aynı zamanda en çok bağlantıya da sahip olanlardır. Bireyler iletişim ağını oluşturma biçimlerini kendi çocuklarına aktararak eşitsizliği daha okul yıllarında tesis ederler (Field, 2006). Kısıtlı habitusu içinde sıkışıp kalan engelli birey ne eğitim hayatında ne de çalışma hayatında istediği statüye ulaşabilir. Görüşmecilerden Firuze ve Papatya, iyi bir eğitim düzeyine sahip olmalarının işe alınırken görmezden gelindiğini ve statü olarak hiçbir yükselme şanslarının olmadığına vurgu yapmışlardır;

“Hayatımız boyunca ayrımcılığa uğradığımız yetmiyormuş gibi iş hayatında da yükselme şansını bize vermiyorlar. Yerleştirildiğimiz işleri sanki bize bir “lütuf” gibi sunuluyor. 'Çalışıp kendini eğlendirsün işte' anlayışı hâkim. Biz başkalarından bir farklı bir uygulama beklemiyoruz. Sadece hakkımızı olan bize verilsin.” (Firuze, 37, K, Lise)

“Kimin ayıbı bilmiyorum ama engellilere karşı tutum hep aynı. Görmezden geliniyoruz. Üniversite mezunu olmam ve iyi derecede İngilizce biliyor olmam maalesef daha düşük seviyede bir iş sahibi olmamı engelleyemedi. Sırf engelimden dolayı daha sonrasında uygun bir yere aktarılma sözü ile bir işe yerleştirildim fakat yerim hiç değişmedi. İnsan düşünüyor o zaman üniversiteyi bunca zorluğa rağmen 'neden' bitirdim diye.” (Papatya, 39, K, Üniversite)

Bourdieu, analizlerinde ekonomik sermayeyi kültürel sermaye ile birlikte hiyerarşi kuran ve eşitsizlik üreten bir güç olarak ele alır (Çeğin, Göker ve Tatlıcan, 2014). Hem kültürel sermayeleri hem de ilişki ağlarının zayıflığı nedeni ile sosyal sermayeleri kısıtlı olan engelli bireyler, çalışma hayatlarında da yükselme şansına sahip olmadıkları için ekonomik sermayelerini oluşturma gücünü elde edemezler. Toplumsal eşitsizlik burada da kendini gösterir. Sermayenin eşitsiz dağılımı alan içerisinde sıkışıp kalmalarına neden olur. Görüşmeye katılan engelli sporcuların deneyimleri benzer yöndedir;

“Sporcu kimliğim manevi olarak beni yükseltse de parasal anlamda bir yararını görmedim.

Zaten spora para kazanayım diye de başlamadım ama çoğu zaman spor ile ilgili ihtiyaçlarımı cebimden karşılamam beni gittikçe zorlamakta. Sakat olarak zaten en düşük statülü işlerde çalıştırılıyor. Kazandığımız para bize zar zor yeterken bir de işin içine spor girince büyük bir çıkmazla karşılaşılıyor. Pek çok arkadaşım gibi ben de yaptığımız spora ilişkin gerekli malzemeleri cebimizden ödüyoruz. Ya da çok yetenekli arkadaşlarım protezler çok pahalı olduğu için ve devlet de bu spor protezini karşılamadığı için direnebildikleri kadar direniyor ama sonrasında artık bıkip kendine ve spora küsüyor. Ben hâlâ direnenlerdenim. Fakat hem spor yapmaya çalışmak hem de destekten ziyade köstek olunması çok yorucu.” (Ulubat, 25, E, Lise)

“Eğer bir sporcu olarak bir yere gelmek istiyorsan bol bol turnuvalara katılmak veya yurtdışında bazı müsabakalarda tecrübe kazanmak gerekir. Performans sporcusu bunu yapar. Ben de kendimi bir sporcu olarak gördüğümünden böyle yaptım. Fakat elimde kalan duvara astığım kupa ve madalyalarım, arkadaşlarımdan aldığım borçlar ve bankadan aldığım üç ihtiyaç kredisi oldu. Ben engelli bir sporcuyum.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

Engelli sporcuların kültürel sermaye biriktirme şansları oldukça düşük düzeydedir. Engelliliğe ilişkin kültürel kodlar toplumsal kurumlar tarafından sürekli üretilir ve eşitsizliğin taşıyıcısı olurlar. Spor kurumu bunların başında gelir. Spor yolu ile statü kazanacağını düşünen engelli sporcu sermayenin eşit olmayan dağılımı yüzünden tabi olmaya mahkûm edilir. Sermaye türleri birbirine dönüşebilse de engelli sporcu için bu eşitsizliğin dönüşümü olur. Görüşmeye katılan Meriç’in engelli sporcuların kendilerine dayatılan hayatı yaşadıklarına ilişkin ifadesi görüşleri destekler yöndedir;

“Spor hayatımın çok önemli bir kısmını kaplasa da ekonomik anlamda getirisinden çok benden aldıkları daha fazladır. Pek çok 'sağlam' sporcu arkadaşımınla aynı mesaiyi harcasam da onların elde ettiği avantajlardan yararlanma imkânım hemen hemen hiç yok. Tek düşündüğüm 'bugün de spor yapabildim' veya 'bugün de spor alanına sağ salim ulaşabildim' oluyor. Pek çok kuruma destek için başvuramama rağmen olumlu cevaplar alamadım. Sponsorluk işleri zaten zor. Sporcu sponsorluğu talep ederken bir süre sonra kendimizi 'dilenci' gibi hissetmemizi sağlıyorlar. Ekonomik anlamda ayakta kalmamı sağlayan tek şey, eğitimimi hiçe sayan fakat yapmak zorunda olduğum işim. Çünkü bana 'dayatılan' bu iş olmasa çok sevdiğim sporu da yapamam. Benden daha kötü durumda olan arkadaşlarım var. Aslında biz 'bize dayatılanı' yaşıyoruz.” (Meriç, 27, E, Lise)

İlerleyen bölümde alan içindeki mücadelelerde büyük bir etki gücüne sahip olan medya, teknoloji, rehabilitasyon ve Paralimpik Oyunlar gibi alanlara ilişkin bulgulara yer verilecektir.

4.4. Paralimpik Alan: ‘Güçler Savaşı’

Paralimpik Alan pek çok değişken tarafından kontrol edilmektedir. Engelli sporcunun oyun alanı içinde her an yeni stratejiler geliştirmesi ve yeni durumlarla başa çıkması ayakta kalabilmesi açısından önemlidir. Alan içindeki mücadelelerde büyük bir etki gücüne sahip olan medya yaşam pratiklerimizin neredeyse tamamını ele geçirmiş durumdadır. Paralimpik Alan’ın ‘görünür’ olmasında medyanın etkisi oldukça fazladır. Medya kanalları ile ‘sağlam’ ve ‘mükemmel’ beden fikri sürekli olarak dayatılmakta; fiziksel bütünlük veya tamlık gibi kodlar sürekli yeniden üretilmektedir. Beden artık dijital kodlarla inşa edilip habitusa kodlanmaktadır. Araştırmaya katılan engelli sporcular medyanın kendilerini ele alış biçimi ile ilgili olarak ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmişlerdir. Engelli sporcuların medyanın ayrımcı dili ile ilgili ifadeleri benzer şekildedir;

“Azmi ile engeli yendi” ya da “engeli ona engel olmadı” gibi trajik hikayelerle başlıyor cümleler. Türk medyası dram seviyor. “Her şeye rağmen yılmadı” buna benzer klişeler. Yurtdışında daha çok başarı ön planda. Bizde ise dram ve gözyaşı. Dünyada sporcu bizde engelleri aşan dram oyuncusu.” (Ulubat, 25, E, Lise)

“Yaşadığımız en büyük ayrımcılık medyanın bizim için kullandığı dil. 'Karanlık dünyasında mutlu', 'Engeline rağmen zoru başardı', 'Yaşama sevinci engelleri birer birer aşmasına yardım etti', 'Tekerlekli sandalyesine mahkûm olsa da engel tanımayan bir kahraman'. Medyada bitmek tükenmek bilmeyen ayrımcı bir dil var.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

Medyanın ayrıştırıcı söylemlerini değerlendirirken, Bourdieu'nün (2014) “bir tür ters çevrilmiş etki olarak tanımladığı Negatif Pymlion Etkisi”nden bahsetmemiz gerekir. Medya, sağlık ve güzellik ile ilgili kodları öyle ustaca zihinlere kodlar ki farkına bile varmayız. Medya sürekli olarak engelli sporcuların trajik hikayelerine odaklanır ve sporcu kimliklerini her seferinde yok sayar. Bu söylem biçimi “öyle erken zamanlarda ortaya konur ki” engelli sporcu farkına bile varmadan ‘öteki’ olduğuna inandırılır. Görüşmecilerden Ceyhun’un ötekinin yaratılmasında medyanın etkisine ilişkin açıklamaları bu savı destekler niteliktedir.

“Gazete sayfalarına ya da televizyonlarda bizimle ilgili olarak yapılan haberlere bir bakın. Hepsinde şöyle bir başlık: 'Hayatı acılarla ve zorluklarla geçen sporcunun inanılmaz başarısı' veya 'Trajik hayattan süper kahramanlığa' gibi başlıklar çıkar karşımıza. Sporcu kimliğimiz hep ötelenir. Bu yüzden engelliler günü veya bizi tematik olarak ele alan projeler bana hep 'öteki' olduğumuzu anımsatan senaryolar gibi gelir.” (Ceyhun, 35, E, Lise)

Görüşmeye katılan engelli sporcular medyanın sürekli çocukluk travmalarına vurgu yapmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Görüşmecilerin bu konudaki deneyimleri aşağıda aktarılmıştır;

“Başarılı olduğu zaman gazeteler çocukluktan beridir yaşadığım travmaları deşmesin istiyorum. Engellilerle ilgili her haberde eski Türk filmlerindeki salya sümük sahnelerden bir kare var sanki. Spor kültürünün bir sonucu mu onu da bilmiyorum. Tek bildiğim çocukluğumda arkamdan bağırdıkları 'yarım', 'çolak', 'Allah'ın unuttuğu' gibi cümlelerinin değişik biçimlerinin yaşadıkça tekrar tekrar karşıma çıkması.” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

“Medyada eğer ortada trajik bir öykü veya 'vah vah' denilecek kadar acıklı bir hikâye kurgusu varsa varız. Hikâyenin büyük bir kısmında da gerektirdiği zaman ortaya çıkan bir figür gibiyiz. Yardımcı rollerdeyiz yani. Gazete başlıklarına bir bakın. En başarılı Paralimpik sporcu bile performansından ziyade dramatik hikayesi ile medyada yer bulabiliyor. Ya da gazetelerin en önemsiz sayfalarında minicik ve okunmayacak bir kutucukta sıkışıp kalıyoruz. Oysa biz de diğer Olimpik sporcular gibi spor yapıyoruz. Hepsi bu.” (Papatya, 39, K, Üniversite)

Görüşmecilerden Fırat ve Açıya, medya ile ilgili yaşadıkları ayrımcılıkları şu şekilde dile getirmişlerdir;

“Medya reklam üzerinden dönüyor ve biz iyi bir reklam kaynağı değiliz. Eksik bacaklar, kör gözler, eksik kollar. Kazanç getirmeyen bizler. Bu yüzden bir beklentimiz yok. Basında yer alsak bile bazen “bu ben miyim” diye resme iki kere bakıyorum. Sanki engelli değil normal bir sporcu gibiyim. Eksik olmam yetmiyormuş gibi resmimi de eksiltmişler.” (Fırat, 28, E, Üniversite)

“En fazla rahatsız olduğum durum bize 'yokmuşçasına' davranılması. Aslında bu durum bana garip gelmiyor çünkü günümüzün güzellik anlayışı bunu gerektiriyor. Medya da bu durumu her fırsatta körüklüyor. Kim görüntüsü çarpık çurpuk, bacakları takma veya kolları olmayan birisini televizyonda izlemek ister ki. Ağır engelli pek çok sporcunun yarışmasına bile izin verilmiyor. Sanki bir güzellik mafyası tüm spor dünyasını idare eder gibi. “Çirkinler giremez” gibi. İkinci sınıf olduğumuzun açık bir kanıtı olan bu durum aslında bana göre bir hak ihlali. Kısacası günümüzde her şey görüntüden ibaret ve bize kalan ise merhamet ve acıma duygularından öte değil.” (Açıya, 23, K, Üniversite)

Spor medyası ve özellikle gazeteler çok geniş kitleleri etkileyen bir gücü elinde bulundurmaktadır. Medyada yer alan temsiller engelli sporculara ilişkin kodların oluşmasında ve algıların şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Görüşmecilerin deneyimleri bize medyanın onları alan içinde konumlandırırken olumsuz kodlar aracılığı ile ele aldığını göstermektedir.

Teknoloji Paralimpik Alan'ı büyük ölçüde değiştiren dönüştürücü bir güçtür. Görüşmeciler teknoloji ile ilgili deneyimlerinden söz ederken özellikle protez teknolojisi üzerinde durmuşlardır. Engelli sporcuların bu konudaki deneyimleri aşağıda aktarılmıştır:

“Dünya teknoloji üzerine kurulu. Fakat engelli sporcular olarak teknolojiye erişim imkânımız çok kısıtlı ve hatta yok. Sanayide kendi imkanları ile protez bacak yaptırıp yarışan arkadaşlarım var. Çünkü protezlerin fiyatları göz önüne alındığında almalarının imkânı yok. Maalesef spora uygun olmayan protezler yüzünden pek çok sporcu yarış sonrasında kanlar içinde kalıyor.” (Çoruh, 22, E, Üniversite)

“Aslında biz teknolojik gereçler ile 'engellerimizi' absorbe ediyoruz. Her şeyi yapabiliriz. Siz iki bacağımız ve kollarınız ile basketbol oynarsınız. Ben ise tekerlekli sandalyem ile.” (Ural, 32, E, Lise)

“İyi ve hafif bir tekerlekli sandalye, sporcuya özel olarak hazırlanan sporcu protezleri veya engelli sporuna özgü tüm teknolojik aparatlar bir sporcu olarak sizi daha da ileriye götürür. Protezlerin fiyatları ise inanılmaz düzeyde... Kendi imkanlarınız ile bunu karşılamamız hayal. Spor ile ilişkili her kurumun teknoloji konusunda engelli sporculara yardım etmesi şart... Çünkü pek çok gelecek vaat eden sporcu sırf bu imkansızlıklar yüzünden sporu bırakıyor” (Menekşe, 47, K, Üniversite)

Sporun ticarileşmesi, sporcu bedenlerin bir ‘yatırım nesnesine’ dönüşmesine yol açmıştır. Protez teknolojisinin hızla büyümesi ve tekelleşmesi proteze ulaşım konusunda eşitsizliği de beraberinde getirmiştir. Görüşmecilerden Ceyhun bu konudaki deneyimini şu şekilde ifade etmiştir;

“Engelli teknolojisi belli ülkelerin elinde ve tekelleşmiş durumda. Büyük bir pazar ve savaş var aslında. Bu durum bana göre engelli sporu ruhuna aykırı çünkü öyle astronomik fiyatlara sporcu protezleri yapıyor ki buna yaklaşmamız bile mümkün değil.” (Ceyhun, 35, E, Lise)

Geçmişte bedensel engellilere rehabilitasyon amacı ile başlayan Paralimpik Alan, artık elit sporcuların yarıştığı performans odaklı büyük bir organizasyona dönüşmüştür. Geçmişte ‘hasta rolü’ verilen engelli sporcu günümüzde ise performans sporcusuna dönüşmüştür. Rehabilitasyon merkezlerinin engelli sporu üzerindeki dönüştürücü gücü engelli sporcuların alan içerisinde konumlanmalarında büyük bir değişim yaratır. Bourdieu, “en yoksun sınıflar için kayıtsız şartsız bir elenmenin” söz konusu olduğu üzerinde durmuştur. Engelli sporcular yoksun bir çevreden geldikleri için tercihlerinin de kısıtlanma eğilimi yükselecek ve toplumsal kökenin tesiri tüm spor hayatı boyunca engelli sporcunun karşısına çıkacaktır (Bourdieu ve Passerson, 2014). Rehabilitasyon merkezleri toplumsal eşitsizliği yaratan kurumlar olarak işlev görür ve sosyal farklılıkların devam etmesini sağlayarak iktidarını sürdürür. Engelli sporcunun geçmişinden getirdiği sınırlı kültürel mirası bu alanı kullanmasını engeller. Engelli sporcuların deneyimlerinden elde edilen veriler bu savı destekler niteliktedir.

“Rehabilitasyon merkezlerinin engelli sporu için önemi tartışılmaz bile. Yurtdışında sırf bu merkezlerde seçilip spor hayatına başlayan ve kariyerini spor üzerine kuran bir sürü engelli sporcu var. Biz de ise durum çok vahim. Eğer üç dört kez bu merkezlere gidip yardım alabiliyorsanız şanslısınız bile. Ticari kaygılar üst seviyede ve amaçlarına uygun çalışmak bir yana dursun spor temelli bir uzman bulmak bile zor.” (Aras, 41, E, Lise)

“Engellenmemiz nedeni ile eşitsizlikleri düzeltmek ve spor yapabilmemiz için her türlü tıbbi yardım ve ekipmanlardan yararlanmamız amacıyla var olmadı mı bu kurum. Ben rehabilitasyon merkezlerinin ne iş yaptığını anlayamadım. Bize yardım etmeyi bırak, kısa süreli 'sağlam' kişiler için bile yaralara merhem olamıyorlar. Maalesef bu merkezlere gittiğim sayı bir elin parmaklarını geçmez.” (Ceyhun, 35, E, Lise)

Görüşmecilerden Ural, performans sporcusu olarak görülmedikleri için rehabilitasyon merkezlerine de yönlendirilme şanslarının olmadığı üzerinde durmuştur.

“Benim için sadece soğuk bir binadan ibaret. Paran yoksa bu merkezlere ulaşma şansın da yok zaten. Bir iki kere gitmek de çözüm değil. Bu merkezler özellikle de spor yapıyorsan hayatının en önemli parçası olmalı. Fakat bizi performans sporcusu olarak görmüyorlar ki bize hizmet etsinler.” (Ural, 32, E, Lise)

Engelli sporcuların rehabilitasyon merkezlerine erişebilme konusundaki dezavantajlı durumlarını devlet politikası ile ilişkilendirmeleri görüşmelerde elde edilen bir diğer veridir.

“En rahatsız olduğum durum sömürü malzemesi olarak kullanılmamız. Haklarımızı savunmak amacıyla üye olduğumuz engelli dernekleri bile ticari kaygı ile harekete geçiyor. Devlet politikası engelli haklarını çoğu zaman görmezden geliyor. Seyahat engelimiz yüzünden çoğu yapmak istediğimiz şeyleri yapamıyoruz. Bırakın sporu insanca bir yaşam için düzenli olarak gitmemiz gereken rehabilitasyon merkezlerine bile gitmek mümkün değil. Spor yapabilenler şanslı gruptan yani.” (Tuna, 57, E, Üniversite)

Paralimpik Oyunlar geçmişten günümüze büyük bir değişim yaşamıştır. Engelli sporcuların rehabilitasyonuna destek amacıyla tasarlanan Paralimpik Oyunlar, günümüzde yüksek performansa doğru evrimleşmiştir. Olimpik Komite'nin Paralimpik Oyunlar ve engelli sporcular üzerinde hep bir etkisi ve gücü olmuştur. Olimpik Komite sınıfsal eşitsizlikleri alan içerisinde sürekli yeniden üretir. “Fırsat eşitliği” söylemi ile hareket etmesi bunu değiştirmez. Olimpik sporcuların kültürel mirasları ile Paralimpik sporcuların kültürel mirasları her zaman farklı olur. Engelli sporcuların Paralimpik Oyunlar ile ilgili yaşadıkları deneyimleri bu yargıyı destekler niteliktedir.

“Paralimpik sporcuyum dediğim zaman 'o ne' diyen çok fazla kişi var. Bilgilendirme düzeyi çok düşük. Paralimpik kelimesinin anlamının bile bilinmediğini düşünüyorum. Dört yılda bir hatırlanıyoruz zaten. Televizyonlarda maalesef yer alamıyoruz. Popüler olmak için popüler medyada yer almak gerek değil mi?” (Açelya, 23, K, Üniversite)

“Toplumumuzda kalıplaşmış bir şekilde bazı sporlar ön planda. Engelli sporları ve Paralimpik Oyunlar adeta yok. Medyanın bakış açısı da çok önemli. Fakat medya toplumsal duyarlılığı arttırmak isterken kurguladığı merhamet duygusu üzerinden bizi etiketlemeyi bırakmalı. Devlet desteği ve ödeneği artırılmalı, bu sporu yapabilecekler sürekli olarak ülke genelinde taranmalı ve her türlü ihtiyacı karşılanmalı. Bu da ancak topluma engelli sporunu anlatmak ile olur.” (Manolya, 36, K, Üniversite)

Paralimpik Oyunlar'ın engelli sporcular için büyük bir dönüşüm aracı olması beklenirken çoğu zaman Olimpik Oyunlar'ın gölgesinde kalır. Paralimpik Oyunlar'ın engelli sporcular için ne ifade ettiğine ilişkin düşünceleri aşağıda aktarılmıştır:

“Paralimpik Oyunlar bizi görünür kılan en önemli platform. Bana göre en önemli amacı engelli haklarının da olduğunu tüm dünyaya göstermesi. Dört yılda bir de olsa 'bu hayatta biz de varız ve normaliz' dediğimiz bir zaman dilimi.” (Fırat, 28, E, Üniversite)

“Sosyal sorumluluk projesi olarak görüldüğümüz ve üstelik aldığımız madalyaların da hak edilmemiş olduğunu düşünen pek çok kişi ile savaştığımız bir organizasyon.” (Ulubat, 25, E, Lise)

Sonuç

Bu araştırmada engelli sporcuların deneyimleri Bourdieu'nün habitus, sermaye ve alan kavramları çerçevesinde irdelenmiştir. Araştırma sonuçları engelli sporcuların yarışma alanlarında pek çok ayrımcı uygulamalara maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Engellilik durumu söz konusu olduğunda sporcu kimliklerinin görmezden gelindiği ve engelli sporcuların kişisel bir trajedi veya kahramanlık öyküsü gibi ele alındıkları görülmektedir. Araştırma sonuçlarından engelli sporcuların yarışmalarda engelli kategorisi açılmadığı için pek çok yarışa giremedikleri ve yarışmalar bile engel ve sınıflandırılma durumlarına bakılmadan tüm engellileri “tek bir kürsüye” toplama anlayışının engelli sporuna zarar verdiği anlaşılmaktadır. Hak ihlali yaşayan pek çok engelli sporcunun git gide daha çok çevrelerinden yalıtılmış bir biçimde yaşamaya zorlandığı ve bu durumun sınırlı olan hareket alanlarını daha da kısıtlayarak ‘üvey evlat’ gibi hissetmelerine yol açtığı gözlenmiştir.

Engelli sporcuların antrenman alanlarına ulaşmakta büyük problemler yaşadıkları ve sokağa çıktıklarında “eve dönebilecek miyim” kaygısı yaşadıkları gözlenmiştir. Engelli sporcular kent mekanlarının, bina düzenlemelerinin ve mimari uygulamaların engelli sporcuların dışlanmasına yol açtığını ve toplumsal alanların adeta onları ‘görünmez kılmak’ veya ‘yok saymak’ için düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Engelli sporcuların tekerlekli sandalyeleri parkeleri çiziyor diye spor alanlarına alınmadıklarını belirtmeleri araştırmadan elde edilen dikkate değer başka bir sonuçtur. Engelli sporcular ya “sağlam” olmadıkları için onlara dayatılan “evde oturma” seçeneğini kabul edeceklerini ya da bu bubi tuzaklarını (bozuk yollar, yüksek kaldırımlar, rampası olmayan merdivenler, kullanamadıkları alt-üst geçitler, kadın-erkek ayrımı olmayan engelli tuvaletleri, toplu taşıma araçlarının onları görmezden gelmesi) bir şekilde aşmak zorunda olduklarını düşünmektedirler. Araştırma sonuçları engelli sporculara yönelik ayrımcılığın fiziksel düzenlemelerde ve kent mimarisinde kendisini apaçık ortaya koyduğunu ve engelli sporcuların “sağlamların” dünyasında git gide dışlandıklarını ortaya koymaktadır.

Engelli sporcuların deneyimleri sporda bedene ilişkin kodların “sağlam” olmak üzerine kurulduğunu ortaya koymuştur. Engelli sporcular verili sosyal düzene tehdit oluşturdukları için “sakat” bedenlerin kademeli olarak sistem dışına itildiğine dikkat çekmişlerdir. Engelli sporcuların medyada yer alırken sakatlıkları gizlenerek sadece “torso” yani bedenlerinin üst bölgesine ilişkin görsellerin kullanılması da sağlamlılığa yönelik dayatmaların bir göstergesidir.

Araştırmaya katılan engelli sporcuların sponsor bulma konusunda büyük sorunlar yaşadıkları; borç alarak veya banka kredisi çekerek spor hayatlarına devam etmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Engelli sporcunun sponsor bulamadığı için yaşadığı ‘yokluk’ hissi araştırmadan elde edilen diğer önemli bir sonuçtur. Engelli sporcuların kendilerine ‘sanki yaşamıyormuşçasına’ davranıldığını ifade etmeleri engellilerin yok sayıldığına ilişkin oldukça çarpıcı bir veridir.

Engelli sporcuların deneyimleri çocukken “büyük bir günah işlemiş olmalıyım ki sakatım” diye düşündüklerini ortaya koymuştur. Gerekli fiziksel düzenlemeler yapılmadığı için ibadethanelere bile gitmekte zorlandıkları gözlenmiştir. Çeşitli hurafeler ve batıl inançlar yüzünden insanların onları görünce ‘vebalı’ görmüşçesine kaçıp gitmeleri veya ailelerinin “sözde” günahtan onları arındırmak için yatır yatır dolaştırmaları engelli sporcuların çocukken yaşadıkları ayrımcılıklar olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar dini mekanizmaların engelli sporcuların bedenlerini itaatkâr ve uysal kılmak amacıyla sembolik bir güç olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Engelli kadın sporcuların hem kadın hem de engelli olmaları yüzünden çifte dezavantaj yaşadıkları gözlenmiştir. Engelli kadın sporcular engelleri nedeni ile “cinsiyetsiz” olarak damgalandıklarını ve ne yaparlarsa yapsınlar onlara “çocuk” gibi davranıldığını ifade etmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar hem engelli hem de kadın olmanın eril kuralların işletildiği spor dünyasında dışarda kalmak için yeter bir sebep olduğunu ortaya koymuştur.

Engelli sporcuların habituslarının biçimlenmesine ilişkin sonuçlara baktığımızda; engelleri nedeni ile çocukluktan itibaren zor zamanlar geçirdikleri ve uzun yıllar güvenli alanlarından dışarıya adım atamadıkları gözlenmiştir. Engelli sporcular kültürel dayatmaların bir sonucu olarak agoralarında kapatılmaya mahkûm edilmişlerdir. Engelli sporcular bu ‘kapatılma hali’ yüzünden spora çok geç yaşlarda başladıklarını belirtmişlerdir. Hâkim iktidarların hoşla gitmeyi veya vitrin görüntüsünü bozanları göz önünden uzaklaştırma pratiği bu kez engelli bedenler üzerinden işletilmiştir. Engelli bedenini kontrol altında tutmanın en etkili yolunun ona “hasta” rolü biçmek olduğu düşüncesinin hala devam ettiği görülmektedir. Habitusları içinde yaşadıkları kültürün bir sermayesi olarak şekillenmiştir. Görüşmecilerin deneyimleri bize toplumsal tahakkümün beden üzerinden kolayca işletildiğini ortaya koymuştur. Engelli sporcuların deneyimlerinden yola çıkarak egemen kesimin kendinden olmayanları bir sıkı düzen altın almak için bedeni konumlandığı görülmektedir. Egemen habitusun kendi pratiklerini engelli sporculara dayattığı görülmektedir. “Egemen habitus onlara ne olmaları gerektiğini söylüyorsa” engelli sporcular ona dönüşmüştür. Habitus içinde yaşadığımız kültürdür, yaşadıkça öğrendiklerimizdir, yaşadıkça biriktirdiklerimizdir ve toplumda nerede durmamız gerektiğidir. Toplumdaki hâkim mekanizma kendine benzeyenleri etrafına toplayıp benzemeyenleri ise sistem dışına itmek şeklinde çalışır. Bu yüzden engelli sporcular bu homojen gruba uymadıkları ilk işaretlenen ve elenen olurlar. İşaretleri sakatlıklarıdır. Araştırmadan çıkan diğer önemli bir sonuç spor yaparken ‘sakatlığın bir önemi kalmadığı’ vurgusudur. Habitusları spor sayesinde yeniden şekillenmiş; çocukken alay edilen, dışlanan, lanetliymiş gibi uzak durulan çocuk gitmiş ve yerini “sporcu” kimliği ile özgürleşen bir beden almıştır. Yıllardır kendilerini “yük” gibi hisseden engelli sporcuların spor sayesinde esaretten kurtulduklarını belirtmeleri sporun habitusu yeniden şekillendirme gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Engelli sporcuların ‘dünyada sadece kendilerinin sakat olduğuna ilişkin’ inançlarının spora başladıktan sonra değiştiğini ifade etmeleri habitusun değişebilme özelliğini ortaya koymasından önem taşır. Engelli sporcuların deneyimlerinden elde edilen sonuçlar; engelli sporcunun bedeninin ait olduğu kültürel mirası yansıttığını göstermiştir. Habitus engelli bir sporcu için zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olan bir yetiden çok eşitsizliklerin bir yaratıcısı olmuştur. Hâkim habitus kültürel kodlarını engelli sporcuya dayatarak beden üzerinden iktidarını sürdürmüştür.

Engelli sporcuların sahip oldukları sermayelerine ilişkin sonuçlara baktığımızda engelli olmalarından dolayı eğitim hayatları boyunca ayrımcılık yaşadıkları gözlenmiştir. Okuldaki fiziksel düzenlemelerin engelliler için düzenlenmemiş olmasından dolayı büyük zorluklarla okula gidebildikleri ve tüm eğitim hayatları boyunca “öteki” olarak konumlandırıldıkları araştırmadan elde edilen diğer bir sonuçtur. Araştırma sonuçları sınıfsal ve elemeci sistemin engelli beden üzerinden işletildiğini ve çocukken kendi hapisanesine kapatılan engelli çocuğun büyüdükçe görünmez parmaklıklar ardına kapatıldığını göstermiştir. Engelli sporcuların içine giremediği binalar, yürüyemediği sokaklar, çıkamadığı kaldırımlar, ulaşamadığı spor alanları aslında kendi sakatlarını yaratmıştır. Araştırma sonuçları tasarlanmış fakat hiç inşa edilmemiş olan Panaoptikon’un engelli sporcular için işletilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Engelli sporcuların deneyimleri eğitim hayatlarında yaşadıkları ayrımcılığın benzerlerini çalışma hayatlarında da yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Engelli sporcuların çok iyi okullardan mezun olmalarına rağmen mezun oldukları alandan tamamen farklı, masa başında, göstermelik ve daha alt pozisyonlarda çalıştırıldıkları gözlenmiştir. Sadece belirli türden işlere istihdam edilerek sosyal etkileşimden uzak tutulan engelli sporcuların vasıfsız işçiyi kendi kendine yaratan bir uygulamaya maruz bırakıldıkları görülmektedir. Araştırma sonuçları engelli sporcuların iş yaşamında da hiçbir yükselme şanslarının olmadığına işaret etmektedir. Geçmişlerinden getirdikleri sakatlık

mirası her seferinde yollarını kapatmış ve fırsat eşitliği söylemleri kulaklarına fısıldansa da engelli sporcu hep öteki olmaya devam etmiştir.

Görüşmelerden elde edilen sonuçlar engelli sporcuların beden sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürme mücadelelerinin oldukça zor olduğunu göstermiştir. Sporcu olmalarının onlara ekonomik anlamda herhangi bir katkı sağlamadığı ve parasal anlamda daha da kötü bir konuma düştükleri görülmüştür. Araştırma sonuçları engelli sporcuların kısıtlı olan sosyal ilişkilerine “sakat” olmaları da eklenince hiçbir kurumun onlara destek veya sponsorluk yardımı yapmadığı ve “sağlam” sporcuların yaralandıkları pek çok kurumsal olanaktan da yararlanamadıklarını ortaya koymuştur. Engelli sporcuların geçmişlerinden beraberlerinde getirdikleri yoksunluk spor hayatlarında da karşılına çıkmış ve eşitsizlik engelli sporcular için tekrar tekrar üretmiştir.

Engelli sporcuların alan içindeki mücadeleleri pek çok değişken tarafından kontrol edilmektedir. Sonuçlara baktığımızda engelli sporcuların medyada görünür olmadıkları için ne sponsor ne de destek bulabildikleri görülmektedir. Engelli sporcular haber olabilmeleri için ya “kurban” ya da “süper kahraman” rolünde olmaları gerektiğini sporcu kimliklerinin ise hep ötelendiğini belirtmişlerdir. Engelli sporcunun hiçbir matematiksel formüle uymaması ve bedeninin her alanda büyük bir endüstri ve gelir kaynağı olması bunda etkindir. Araştırma sonuçları engelli bedenlerin medya tarafından tıbbi açıdan kusurlu veya hasarlı olarak değerlendirildiğini ve engelli sporcular ile ilgili yapılan haberlerde engelliliğin çoğu zaman gizlendiğini ortaya koymaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar sportif performans söz konusu olduğunda engelli sporcuların performanslarının genellikle önemsizleştirildiğini veya küçümsendiğini ortaya koymaktadır. Paralimpik Oyunlar’da madalya almalarının bile bu durumu değiştiremediği gözlenmiştir. Engelli sporcular küçük karelere sıkışıp kaldıklarını vurgulamışlardır.

Paralimpik Alan’ı büyük ölçüde değiştiren dönüştürücü bir güçlerden bir tanesi teknolojidir. Araştırma sonuçları spor alanlarına fiziksel yetersizlikler yüzünden ulaşamayan engelli sporcuların mali destekleri olmadığı için teknolojiyi takip etmek bir yana yarışlara gidecek parayı bile çoğu kez bulamadıklarını ortaya koymuştur. Dünyada engelli sporunun geldiği nokta siber teknoloji iken; Türkiye’de elit düzeydeki pek çok sporcunun bile yaptıkları spora uygun protezlerinin olmadığı vurgusu araştırmadan çıkan başka bir sonuçtur. Performanslarından sonra uygunsuz protezleri yüzünden “kanlar içinde kalan” engelli sporcular örneğini vermeleri ise elde edilen diğer önemli bir veridir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar rehabilitasyon merkezlerinin engelli sporcular için toplumsal eşitsizliği yaratan kurumlar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Engelli sporcular toplumsal hayata katılım ve sportif performansları açısından olmazsa olmazları olan rehabilitasyon merkezlerinin sadece görünürde var olduklarını ve parasal kaygılar yüzünden bu merkezlere ulaşmalarının neredeyse imkânsız olduğunu vurgulamışlardır. Engelli sporcuların rehabilitasyon merkezlerinin ticari kurumlara dönüştükleri ve yurtdışındaki örneklerle karşılaştırıldığında hizmet, kadro ve ekipman açısından çok yetersiz olduklarını belirtmeleri dikkate değer başka bir sonuçtur. Rehabilitasyon merkezleri tıpkı diğer toplumsal kurumlar gibi sınıfsal farklılıkları sürekli yeniden üretmektedirler. Araştırmadan elde edilen diğer önemli bir sonuç engelli sporcuların engellilerle ilişkili dernek veya kuruluşları ‘sakatı daha da sakat yapan’ ve amaçlarından çok uzak kuruluşlar olarak değerlendirmeleri olmuştur. “Sadaka nesnesi olarak yeniden üretilmeleri” ve “piyasaya sunulmaları” engelli sporcuları en çok rahatsız eden konuların başında gelmiştir. Devlet politikalarının ve siyasilerin tutumlarının da bunda doğrudan etkili olduğu vurgusu yapılmıştır.

Paralimpik Oyunlar engelli sporcuları ‘görünür’ kılmada oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar Paralimpik Oyunlar’ın engelli sporcular için bir değişim aracı olmaktan çok sınıfsal farklılıkları devam ettiren bir sistem halinde işlediğini ortaya koymaktadır.

Engelli sporcuların Paralimpik Oyunlar ile ilgili yaşadıkları deneyimlerinden kendilerini ‘öteki’ veya ‘üvey evlat’ gibi hissettikleri gözlenmiştir. Engelli sporcuların kendilerini dışlanmış gibi hissetmelerinde; sınıflandırma sisteminin eşitlikçi ve adil olarak düzenlenmemesi, engelli sporculara verilen madalyaların ‘devasalık’ olarak algılanması, Olimpik Komite’nin Paralimpik Oyunlar üzerindeki güce dönük uygulamaları, Paralimpik sporcuların Olimpiyat sporcular ile aynı yarışma alanlarını kullansalar bile bunu Olimpiyat Oyunlar tamamlandıktan sonra gerçekleştirebilmeleri, engelli sporculara medyada çok az yer verilmemesi, sponsorların Olimpik Oyunlar’a göre çok az olması, ağır engellilerin kademeli olarak Paralimpik Oyunlar’dan uzaklaştırılması, engelli sporcuların kullandığı teknolojilerin haksız bir avantaj yarattığı düşüncesi, Paralimpik Oyunlar için yapılan kampanyaların ‘süper insan’ teması üzerinden yürütülmesi, Paralimpik Oyunlar’ın Olimpik Oyunlar’ın görkemli kapanış töreni sonrası başlaması, sosyal sermayenin paylaşımında aslan payını hep Olimpik Oyunlar’ın alması gibi uygulamaların etkili olduğu görülmüştür.

Araştırma sonuçları ekseninde genel bir değerlendirme yapıldığında; toplum içerisinde engelli sporcuya ilişkin olumsuz kültürel kodların değişmesi, ayrımcılık yaratmadan engellilerle elit sporun nasıl kesiştiğinin anlaşılması, engelli sporcuların sporcu kimlikleri ile kabul edilmesi, ‘sporcu bedeni’ tanımının yeniden yapılması ve Paralimpik Alan’a ilişkin ortak hedef ve amaçların belirlenebilmesi için engelli sporunu etkileyen ve dönüştüren tüm alanların araştırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bourdieu'nün kavramsal araçlarının araştırmada kullanılması ve sonuçların değerlendirilmesi Paralimpik Alan’daki düşünce, ilgi ve sosyolojik incelemenin yükselişine yol açarken aynı zamanda engelli sporu ve sporcularına ilişkin önemli bir veri kaynağı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bourdieu, P. (1997). Toplumbilim Sorunları, (Çev.) ERGÜDEN, I., Kesit Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2015). Ayrım. Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi, (Çev.) ŞANNAN, D. F., BERKKUT, A. G., Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015). Pratik Nedenler, (Çev.) TANRIÖVER, H. U., Elma Basım, İstanbul.
- Bourdieu, P. Ve Passeron, J. C. (2014). Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Teorinin İlkeleri, (Çev.) ÜNSALDI, L., SÜMER, A., AKKAYA, Ö., Heretik Basım Yayın, Ankara.
- Bourdieu, P. Ve WACQUANT, L. (2003). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar, Çev. Ökten, N., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Braddock, D. L. ve Parish, S. L. (2011). Sakatlığın Kurumsal Tarihi, Bezmez, D., Yardımcı, S., Şimşek, Y. (Der.), Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Brown, D. H. K. (2006). Pierre Bourdieu's "Masculine Domination" Thesis And The Gendered Body In Sport And Physical Culture, *Sociology Of Sport Journal*, 23(2), 162-188.
- Çabuklu, Y. (2006). Bedenin Farklı Halleri, Kanat Kitap, İstanbul.
- Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü. (2007). (Der.). Ocak Ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, İstanbul: İletişim.
- Doğan, Ç. (2008). Postmodern Kapitalizmin Sakatları, *Birikim Dergisi*, Sayı 229, İstanbul.
- Field, J. (2006). Sosyal Sermaye, (Çev.), Bilgen, B., Şen, B., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2011). Büyük Kapatılma, (Haz.) Keskin, F., Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gözaydın, İ. (2014). "Bourdieu Ve Din", *Cogito*, Sayı. 76, Ss. 388-401.
- Himam, ER. D. F. (2009). Modanın Yaratım Nesnesi Olarak "Tasarı Bedenler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Yedi.
- Keskin, F. (2011). " Büyük Kapatılma", *Büyük Kapatılma*, Michel Foucault, (Çev.), Ergüden, I., Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Okur, N. ve Erdugan, E. F. (2010). "Sosyal Haklar Ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme",
[Http://Www.Sosyalhaklar.Net/2010/Bildiri/Okur.Pdf](http://www.Sosyalhaklar.Net/2010/Bildiri/Okur.Pdf), 24.06.2017.
- Saxton, M. (1997). "Sakat Hakları Ve Elemeci Kürtaj",
[Http://Www.Sakatlikcalismalari.Net/Sakat-Haklar-Ve-Secici-Kurtaj.Html](http://www.Sakatlikcalismalari.Net/Sakat-Haklar-Ve-Secici-Kurtaj.Html), (02/05/2015).
- Smith, P. (2007). Kültürel Kuram. (Çev.), Güzelsarı, S., Gündoğdu, İ., Babil Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL S. (2005). Tıp Terimleri Sözlüğü, *Sendrom III*, 10(3).